

С. В. Каламбет,
д. е. н., професор кафедри фінансів та банківської справи,
А. М. Якімова,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
В. А. Горб,
к. е. н., доцент кафедри фінансів та банківської справи,
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ З ПІДПРИЄМСТВАМИ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ФІНАНСОВО-МАЙНОВОЇ БЕЗПЕКИ

У статті розглядається проблема визначення організаційно-економічних відносин між підприємствами та страховою компанією та чинників, що визначають ці відносини. Актуальність статті зумовлена саме дослідженням економічного механізму забезпечення страхування підприємств у контексті створення системи ризик-менеджменту. Завданням є наукове обґрунтування доцільності та ефективності страхового захисту для підприємства.

The article considered the problem of determining the organizational and economic relations between the enterprises and insurance companies, and it is also defined the factors determined these relations. The urgency of this article is due to the study of economic instruments for insurance companies in the context of risk management systems. The objective is the scientific expediency and effectiveness of insurance protection of the enterprises.

Ключові слова: страхування, страховик, страхувальник, страховий захист, страховий тариф, страховий платіж, страхова сума, договір страхування, страховий механізм, страховий ринок.

Key words: insurance, insurer, assured, insurance coverage, insurance rate, insurance payment, insurance amount, insurance, insurance mechanism, insurance market.

ВСТУП

В умовах ринкових перетворень в економіці України, розвитку підприємництва, страхування інтересів самостійних та незалежних від держави суб'єктів підприємництва стає можливим тільки за допомогою страхування. Саме проблема визначення організаційно-економічних відносин між підприємствами та страховою компанією є актуальною на сьогоднішній час.

Для ринкової економіки характерний вищий ступінь страхового ризику, пов'язаного з можливістю виникнення не тільки стихійного лиха, а й настанням економічних криз, спадів виробництва, інфляції, політичної нестабільності та інших явищ.

За допомогою страхування створюються фінансові гарантії стабільності й прибутковості підприємств. У випадку настання різного роду несприятливих ситуацій, в які рано чи пізно певною мірою по-

трапляє кожна підприємницька структура, страхування є не тільки способом захисту підприємства від різного роду руйнівних стихійних чинників, а й засобом подолання несприятливих періодів у економічній ринковій кон'юктурі.

Питання страхування у своїх працях розглядали такі зарубіжні та вітчизняні економісти ХХ століття, як В.Д. Базилевич [1], К.Г. Воблій [2], С.Л. Єфімов [3], С.С. Осадець [3], В.В. Шахов [4], К.В. Шелехов [5] тощо.

Формування страхування як окремої галузі дослідження відбувалося протягом тривалого періоду. Полеміка в економічній літературі навколо терміна "страхування" поширена та різноманітна.

У роботі А. Сміта (1896 рік) робиться акцент на тому факті, що прибуток повинен містити в собі певну частку для відшкодування випадкових витрат, винагороду за ризик.

Українські дослідники В.Д. Базилевич і К.С. Базилевич вважають, що страхування — спосіб захисту майнових інтересів громадян в умовах ринкової економіки. В.Д. Базилевич стверджував, що необхідність страхового захисту має кілька аспектів: природний, економічний, соціальний, юридичний, міжнародний.

В.К. Райхер вважав, що страхування — це форма організації централізованого в тому чи іншому масштабі страхового фонду за рахунок децентралізованих джерел: з внесків у цей фонд, які здійснюють його учасники.

У соціальному плані страхування є формою (способом) участі держави, роботодавців та громадян у справі захисту особистих інтересів громадян і створення у такий спосіб умов для забезпечення соціальної та політичної стабільності в суспільстві.

В юридичному аспекті страхування є різновидом цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів.

Міжнародний аспект страхування зводиться до усунення національних відмінностей у законодавствах різних країн і уніфікації способів захисту інтересів господарюючих суб'єктів, з одного боку, та розробки таких юридичних норм, які забезпечили б страховикам наявність достатніх фінансових гарантій, з іншого боку.

Отже, спираючись на твердження вчених — можна зробити висновок, що страхування — це: по-перше, спосіб захисту інтересів підприємств та окремих громадян в умовах ринкової економіки; по-друге, певна система відносин, в яких бере участь як мінімум дві сторони, два суб'єкти — страховик та страхувальник.

Теоретичний огляд сутності страхування показав, що поняття це не нове і знаходиться в науковому обігу понад 120 років, причому його економічна сутність трактується постійно з різних точок зору.

Нами проведений аналіз поняття "страхування", яке трактувалося вченими-економістами різних років, починаючи з 1875 року і дотепер.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є наукове та практичне визначення економічних відносин між страховиком і страхувальником-підприємством та чинників, що визначають зміст цих відносин.

РЕЗУЛЬТАТИ

У вітчизняній літературі відсутнє трактування поняття механізму взаємодії страхових компаній і підприємств. Таким чином, можливим є синтез визначення поняття шляхом пошуку значень окремих його складових.

Страхова компанія — це фінансова установа, яка має право залучати грошові внески (страхові премії) в обмін на гарантію забезпечення захисту майнових інтересів страхувальника при настанні страхового випадку та забезпечує цю діяльність грошовими фондами, які формувались із отриманих внесків і доходами від їх розміщення.

У свою чергу, підприємство — це самостійний господарюючий статутний суб'єкт, який має права юридичної особи та здійснює виробничу, науково-дослідницьку та комерційну діяльність з метою одержання відповідного прибутку (доходу).

Щодо суб'єктів економічної діяльності часто застосовується класифікація механізмів, до якої відносять: фінансово-організаційний, організаційно-економічний, фінансовий механізм і т. д. Кожному механізму притаманні певний набір інструментів і методів. Так, широким поняттям є "фінансово-організаційний механізм", який являє собою сукупність фінансових інструментів, закріплених в організаційно-правових методах.

Фінансово-організаційний механізм взаємодії суб'єктів економіки включає: фінансові інструменти, фінансові методи, організаційні заходи, організаційно-правове забезпечення та органи управління.

Взаємодія — взаємозв'язок між предметами в дії, їх взаємовплив; чиясь узгоджена дія, взаємодопомога. В економіці ж під взаємодією розуміється участь у спільній роботі, діяльності, співпраці, спільне здійснення операцій, угод

Згідно з наведеними даними надамо визначення поняттю. Таким чином, механізм взаємодії підприємств і страхових компаній — це система взаємних відносин і процесів у співпраці між підприємствами і страховими компаніями. У механізмі взаємодії підприємств та страхових компаній можна виділити наступні елементи: суб'єкти страхування; страховий ризик; страховий випадок; страхова сума; страхові виплати; страховий тариф; договір страхування.

Підприємницька діяльність і страхування тісно пов'язані між собою в умовах функціонування ринкової економіки. Жорстка конкуренція, пошуки нових, нетрадиційних схем роботи, освоєння нових ринків нерозривно пов'язані з різними ризиками, що виникають у процесі цієї діяльності. Страхування підприємницької діяльності спрямоване на захист кінцевих інтересів даного виду діяльності, як фінансових, так і матеріальних.

Представник німецької класичної школи Й. фон Тюнен, намагаючись визначити розмір підприємницького доходу чи "виграшу", прямо зв'язав його появу з підприємницьким ризиком. При цьому він стверджував, що не існує такої страхової компанії, яка застрахувала б підприємство від будь-якого виду ризику, пов'язаного з бізнесом. Завжди частину ризику повинен брати на себе підприємець.

Рушійним механізмом виникнення потреби в страховому захисті є оцінка рівня впливу різного роду ризиків на діяльність підприємств.

З метою прийняття рішень про страхування ризик повинен бути не тільки оцінений кількісно, але і проаналізований (визначені критерії ризику та їхній взаємозв'язок), тобто підлеглий якісній оцінці.

У основі діяльності будь-якого підприємства торгівлі лежить сукупність прийнятих ним рішень, у тому числі й в умовах ризику. Процес прийняття рішень в умовах ризику — це нескінченна послідовність взаємозалежних кроків.

Оцінка рівня ризиків, що страхують, може бути проведена з використанням статистичного методу.

Найбільш поширеними є ризики фінансового харак-

теру. Проте, ступінь впливу майнових ризиків на кінцеві результати діяльності підприємств також значний.

Однак, процес страхування — це моделювання конфліктних ситуацій у системі страхового типу, а сам захист як об'єкт купівлі-продажу повинен відповідати або прагнути до максимальної згоди сторін.

Сукупність страхових відносин являє собою складну динамічну систему, елементами якої є суб'єкти страхування, що вступають в економічні відносини з приводу формування і використання коштів страхового фонду.

Для вивчення даної сукупності страхових відносин необхідні розробка і використання таких методів дослідження, які дозволяють б більш повно врахувати систему великої кількості факторів (як макро-, так і мікрорівнях), що визначають властивості і поведінку розглянутої системи в цілому і її складових частин.

У той же час варто враховувати, що така система повинна бути ефективною як з погляду страхувальника, так і страховика.

Представляє інтерес розробка системи вимог до страхових послуг з боку споживача страхового захисту. Необхідно сформулювати вимоги до ефективності ("корисності") страхування з боку підприємств. Відомо, що метою страхування фізичних і юридичних осіб є зменшення ризику некомпенсованої втрати життя, працездатності, майна; у випадку впливу несприятливих подій тощо. Тобто характерними ризиками виступають найрідші явища, що можуть принести потенційному страхувальнику майновий збиток. У той же час страхування приводить до вилучення коштів з обороту. На підставі цього можна зробити висновок, що основою вимог клієнтів системи страхування є його економічна ефективність, що виражається в зниженні некомпенсованих втрат від несприятливих подій.

Головна мета управління підприємством, особливо для умов сучасної України, полягає в тому, щоб у будь-якій ситуації ризику мова йшла б лише про незначне зниження прибутку, але ні в якому разі — про банкрутство.

Процес удосконалення системи управління ризиком повинен бути циклічним і безперервним.

Менеджмент ризику — одна з найважливіших галузей сучасного управління. Він пов'язаний з специфічною діяльністю менеджерів в умовах невизначеності, складного вибору варіантів управлінських рішень.

Організацію ризик-менеджменту можна уявити як систему заходів, спрямованих на раціональне об'єднання всіх елементів управління у єдиній технології цього процесу менеджменту ризику.

Особливості організації ризик-менеджменту для конкретного підприємства проявляються на етапі "вибір методу управління ризиком".

Інформаційний аналіз передбачає "знайомство" з ризиком, встановлення його джерела і поверховий аналіз рівня загрози. На даному етапі слід уяснити, чи належить ризик до страхових, або його попередження (недопущення) можливе лише за рахунок власних коштів. На основі такого аналізу визначається ймовірність настання події і може бути встановлений рівень ризику і оцінена його вартість. Важливим є достовірність інформації для аналізу ризику, оскільки від цього зале-

жить результат втілення управлінського рішення.

Діагностика ризику припускає визначення кінцевої мети ризику і мети ризикових вкладень капіталу. Мета ризику — це результат, якого прагне досягти підприємство, йдучи на ризик. Будь-яка дія, пов'язана з ризиком, завжди цілеспрямована, тому що відсутність мети робить ризикове рішення безглуздом. Мета повинна бути чіткою, конкретизованою і порівняною з ризиком і капіталом. Доцільним є розподіл характеристик ризику на якісні та кількісні, оцінка кожного виду ризику окремо, оскільки кількісний рівень ризику не завжди реально відображає його якісне значення.

Управління ризиком означає правильне розуміння рівня ризику, що постійно загрожує людям, майну, фінансовим результатам господарської діяльності. Тому основною метою даного етапу є встановлення кількісних і якісних характеристик ризику і визначення його гранично припустимого рівня для визначеного виду випадків.

Вважаємо, що слід приділяти більше уваги визначенню відносного рівня ризику. Вихідними базовими показниками для підприємств є: розмір основних і оборотних коштів підприємства; розмір чистого доходу від реалізації товарів (виручки від реалізації без ПДВ); прибуток від операційної діяльності.

Тобто первинною інформаційною базою діагностики ризику є офіційна фінансова звітність. На основі цих показників можна ідентифікувати зони (області) ризику для підприємства в залежності від величини втрат.

Безризикова зона ризику характеризується відсутністю будь-яких втрат при здійсненні операційної діяльності з гарантією одержання як мінімум прибутку від основної діяльності.

Зона припустимого ризику характеризується рівнем ризику, у межах якого операційна діяльність підприємства зберігає свою економічну доцільність, а перевищення призводить до реальної загрози повної втрати прибутку від реалізації товарів і послуг.

Зона катастрофічного ризику характеризується небезпекою виникнення критичного ризику, що поєднаний з небезпекою втрат у розмірі всієї величини витрат на здійснення основної діяльності. У якості критичного ризику першого ступеня можна виділити ризик, пов'язаний з імовірністю втрати виручки від реалізації товарів і послуг у повному обсязі, критичного ризику другого ступеня — ризик, при якому підприємство може втратити сукупну виручку і, крім того, повинне відшкодувати також витрати на оплату вартості отриманих від постачальників товарів за свій рахунок.

Зона неприпустимого ризику характеризується грозою виникнення втрат у розмірі, що дорівнює чи перевищує суму основних і оборотних коштів (майна), які має у своєму розпорядженні підприємство. Такий вид ризику може привести до повного банкрутства або закриття такого підприємства.

До неприпустимого ризику незалежно від величини майнового або фінансового збитку відносять ризик, пов'язаний з прямою небезпекою для життя людей.

Створення цілісної програми страхування для підприємства є необхідним і завершальним етапом системи ризик-менеджменту з метою використання можливостей страхування для покриття власних ризиків.

Для розробки програми страхування необхідно володіти такою інформацією:

- вид страхового ризику, його гранична межа припустимості для конкретного підприємства;
- страховик (страховики), здатний задовольнити потребу у страховому захисті;
- вартість і термін страхування.

Програма повинна розроблятися ризик-менеджером або іншим фінансовим працівником і переглядатися кожні три роки.

Перш ніж сформулювати основні етапи програми страхування, варто звернути увагу на нормативні акти, згідно яких здійснюється її розробка. Основним законодавчим актом є Закон України "Про страхування", який регулює відносини в сфері страхування і спрямований на утворення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та громадян. Якщо підприємство має досвід роботи з визначеними страховиками, то для розробки програми страхування слід звернути увагу на зміни у їх Правилах страхування, якщо договір страхування укладається вперше, то Правила страхування повинні бути вивчені досконало. Крім того, слід провести паралель між програмою страхування, що пропонується, і прийнятими у державі програмами розвитку страхового ринку.

На наш погляд, урахування програм розвитку загальнодержавного страхового ринку повинне бути постійним, оскільки їх розділи прямо впливають на систему планування страхових відносин підприємствами.

Таким чином, схема взаємовідносин страховика і страхувальника визначається видом страхової угоди, порядком розрахунку і виплати страхового відшкодування, можливістю застосування регресного позову, наявністю інших не страхових учасників у обслуговуванні (укладанні) страхового договору.

При формуванні схем взаємовідносин підприємства і страхових компаній необхідно скласти стандартні схеми для визначених видів страхування і користуватися ними у своїй діяльності.

Важливе значення має здатність підприємства запропонувати якісно новий вид страхування і отримати при цьому відповідний страховий захист.

Аналіз кількісних критеріїв ефективності функціонування страхового ринку області вказав на відсутність широкого застосування в діяльності підприємств страхування відповідальності.

При розгляді індивідуальних видів схема страхування ризиків є односкладною. При ній здійснюється захист лише окремого виду ризику за одним договором страхування. Комплексні види дозволяють отримати захист від всіх, або більшості ризиків для обраного об'єкта страхування.

Укладання комплексних договорів має ряд привабливих для підприємства моментів. Їх використання підприємствами пов'язане зі зменшенням витрат часу на переговори щодо укладання угоди, більш швидким отриманням страхового відшкодування та ін. Крім того, комплексна тарифна ставка завжди менша за суму окремих страхових тарифних ставок за тією ж сукупністю ризиків.

ВИСНОВКИ

У статті було досліджено важливі питання забезпечення фінансово-майнової безпеки підприємства за рахунок ефективної взаємодії його зі страховими компаніями: механізм такої взаємодії. Ризики поділяються на ті, що підлягають страхуванню, та ті, що не підлягають страхуванню.

Розроблено систему ризик-менеджменту для підприємства, яка являє собою сполучення етапів побудови процесу управління ризиком та можливих варіантів управлінських рішень, з зазначенням ролі та місця в ній страхування.

Розроблені концептуальні підходи та програма розвитку страхування діяльності підприємств, що складається з аналізу сучасного стану страхового ринку з метою пошуку ефективного зовнішнього страхового захисту, узагальнення результатів аналізу ризиків конкретного підприємства з зазначенням можливості їх страхування, вибору виду страхування і варіанта страхового покриття, підбору страхової компанії для захисту окремих ризиків, формування схем взаємовідносин з страховиками за кожним страховим ризиком, представлення цілісної програми страхування і її корегування у часі.

Література:

1. Базилович В.Д. Страховий ринок України. — К.: Товариство "Знання" КОО, 2008. — 347 с.
2. Воблій К.Г. Основы экономики страхования. — М.: Изд-во "Анки", 2006. — 226 с.
3. Ефимов С.Л. Деловая практика страхового агента и брокера. — М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 2007. — 416 с.
4. Осадець С.С., Харченко Н.В. Проблеми і перспективи розвитку страхової справи: професійні дискусії педагогів і практиків сходу і заходу // Фінанси України. — 2004. — №3. — С. 74—78.
5. Шахов В. В. Страхование. — М.: Страховой полис, ЮНИТИ, 2007. — 311 с.
6. Шелехов К.В., Бигдаш В.Д. Страхование: учебное пособие. — К.: МАУП, 2000. — 424 с.
7. Райхер В.К. Общественно-исторические уровни страхования. — М.: Изд-во АН СССР, 1999. — 282 с.
8. Федоров Т.А. Страхование в условиях рыночной экономики: принципы и практика: учебное пособие. — СПб.: Изд-во СПбУЭФ, 2008. — 112 с.
9. Барановський О.І. Розвиток страхового бізнесу в Україні // Фінанси України. — 2007. — № 8. — С. 85—93.
10. Гвозденко А.А. Основы страхования: учебник — М.: Финансы и статистика, 2006. — 304 с.
11. Заруба О. Д. Страхова справа. — К.: Знання, 2004. — 320 с.
12. Самойловський А.Л. Страховий бізнес в Україні // Вісник Національного банку України. — 2005. — №11. — С. 41—44.
13. Справочник по государственному страхованию / Сост. Л.А. Мотылев, Л.К. Никитенков, П.А. Багров и др. — М.: Финансы, 2006. — 204 с.
14. Паламарчук В. О. Мировой рынок страховых услуг // Финансовая Украина. — 2003. — 160 с.

Стаття надійшла до редакції 24.10.2011 р.